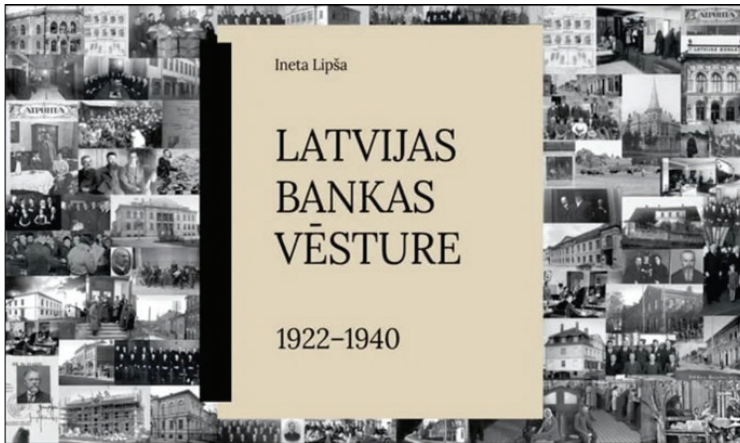

LATVIJAS BANKAS VĒSTURE, 1922–1940

Andris Pētersons

andris.petersons@lza.lv

Lipša I. *Latvijas Bankas vēsture 1922–1940*. Rīga: Latvijas Banka, 2022, 300 lpp. (e-grāmata).

Atslēgas vārdi: *Latvijas Bankas vēsture 1922–1940, Latvijas Bankas 100 gadi, Latvijas Bankas dibināšana, tautsaimniecības politikas pētījums*

Raksts apskata vēstures zinātņu doktores Inetas Lipšas zinātnisko pētījumu, kas veltīts Latvijas Bankas simtgadei. Pētot līdz šim npublicētus avotus, Ineta Lipša apraksta Latvijas Bankas vadošos darbiniekus lēmumu pieņemšanas procesos un viņu sadarbību ar dažādām institūcijām. Grāmata aptver Latvijas Bankas vēsturi, sākot no Latvijas Bankas dibināšanas 1922. gadā līdz tās likvidācijai 1940. gadā.

Atzīmējot Latvijas Bankas simtgadi 2022. gada 1. novembrī, klajā laists nozīmīgs zinātnisks izdevums, kas veltīts Latvijas Bankas institucionālajai vēsturei no tās izveides laikā no 1922. gada līdz so-

vetizācijai 1940. gadā. Izdevuma autore ir *Dr. hist.* Ineta Lipša (dz. 1970), zinātniskais redaktors *Dr. habil. hist.* Aivars Stranga (dz. 1954). Izdevums bez maksas pieejams elektroniskā vidē.*

* Sk.: <https://www.bank.lv/lb-publikacijas/izdevumi-par-latvijas-banku/latvijas-bankas-vesture-1922-1940>. Sk. 2022. g. 16. dec.

Pētījumu veido divas, izpētes pieejas ziņā atšķirīgas, daļas. Pirmajā daļā, kurā vēstīts par institūcijas izveidi un darbību, izmantota hronoloģiskā pieeja. Savukārt otrajā daļā pieeja balstās uz cilvēku centrētu skatījumu, atainojot personības, kuras ir veidojušas Latvijas Banku.

Pirmajā daļā ir četras nodaļas. Pirmajā nodaļā analizēta Latvijas Bankas izveides priekšvēsture, kurā atspoguļots ceļš no idejas 1919. gadā par valsts emisijas banku kā privātu akciju banku ar emisijas tiesībām un ārvalstu kapitāla meklējumiem ar Latvijas diplomātu palīdzību līdz lēmumam 1922. gadā dibināt pilnībā valsts finansētu banku. Nodaļā analizēta sabiedrības aktīvā iesaistīšanās Latvijas Bankas padomes un valdes locekļu kandidātu izvirzīšanā. Otrajā nodaļā skatīta Latvijas Banka Baltijas reģionālajā kontekstā, parādot kopīgo un atšķirīgo ar Igaunijas, Lietuvas un Somijas centrālajām bankām. Trešā nodaļa sniedz informāciju par Latvijas Bankas darbību valsts tautsaimniecības politikas veidošanā Saeimā, Finanšu padomē, Valsts saimnieciskajā padomē un sadarbībā ar Latvijas Kredītbanku parlamentārās demokrātijas un autoritārā režīma apstākļos. Analizēta Finanšu ministrijas ietekme Latvijas Bankas padomē, parādīta Latvijas Bankas padomes locekļu nostāja nacionālās valūtas — lata — stabilitātes jautājumā. Ceturtā nodaļa veltīta Latvijas Bankas valdes darbības iztīrīšanai. Tajā norādītas direktoru atbildības jomas, 1931. gada ekonomiskās krīzes laika lēmums par kredītu restrikciju analizēts kontekstā ar Latvijas Bankas principu nodrošināt iedzīvotāju uzticēšanos bankai un latam kā Latvijas valūtai. Nodaļā analizēti valdes ārējās komunikācijas principi, pētītas autoritārās ideoloģijas izpausmes Latvijas Bankas valdes darbībā, sniegts ieskats par Latvijas Bankas ieguldījumu ekonomikas zinātnes un statistikas attīstībā.

Grāmatas otrajā daļā izmantota uz cilvēku centrētu skatījuma pieeja Latvijas Bankas

institucionālajā vēsturē. Pirmajā nodaļā atspoguļotas Latvijas Bankas padomes un valdes locekļu sastāva izmaiņas no bankas dibināšanas 1922. gadā līdz tās sovetizācijai 1940. gadā. Publicēti 14 izvērsti biogrāfiski stāsti par Latvijas Bankas padomes priekšsēdētājiem un priekšsēdētāju vietniekiem, galvenajiem direktoriem un direktoriem, kā arī 28 Latvijas Bankas padomes locekļu biogrāfijas. Izsekots cilvēku likteņiem, daudzos gadījumos traģiskiem. Tāds ir bijis arī Kārļa Vanaga (1883–1942), direktora, vēlāk galvenā direktora vietnieka un ilglaicīgi galvenā direktora, liktenis — nesaraujami saistīts ar Latvijas Banku.

Otrajā nodaļā uzmanība lielākoties pievērsta darbiniekiem, kuri strādāja ārpus Rīgas, šādā veidā tiek parādīts bankas nodaļu reģionālais tīkls valstī — caur 24 nodaļu vadītāju biogrāfiskiem šķirklīem. Jāatzīmē, ka pirmo reizi Latvijas centrālās bankas historiogrāfijā uzmanība vērsta uz bankas darbību ārpus Rīgas. Latvijas Bankas nodaļu pārvaldnieku dzīvesgājums parāda viņus gan kā darbiniekus, gan kā vietējā sabiedrībā nozīmīgus cilvēkus — pilsētu domniekus un sabiedrisku organizāciju dalībniekus —, kā arī ļauj ieskatīties vietējā sabiedriskajā un kultūras dzīvē. Dzīvesstāsti raksturo daudzus valstiski nozīmīgus notikumus un otrādi.

Grāmata nav tapusi tukšā vietā. Latvijas Bankas vēsturei starpkaru periodā veltīta daļa profesora Arnolda Aizsilnieka (1898–1982) fundamentālā darba “Latvijas saimniecības vēsture 1914–1945”, izdota apgādā “Daugava” 1968. gadā. Pirms desmit gadiem, Latvijas Bankas deviņdesmitgadē, tika publicēta grāmata “Latvijas Bankai XC”, kurā vēsturnieks Āris Puriņš (dz. 1943) rakstījis par 20. gadsimta 20. un 30. gadu periodu. Jāteic, ka abi autori pamatā skatījuši Latvijas Bankas darbību caur normatīvā regulējuma un darbības prizmu, uzsverot bankas funkcijas un uzdevumus, komercdarbību un kredītdarbību, peļņu un zaudējumus, turklāt Aizsilniekam,

strādājot trimdā, nebija iespēju izmantot Latvijas arhīvu materiālus. Latvijas saimniecības vēsturi pētījis arī Aivars Stranga monogrāfijās par Latvijas ārējiem ekonomiskajiem sakariem no 1919. gada līdz 1940. gadam (izdota 2015. gadā), un par Kārļa Ulmaņa (1877–1942) autoritārā režīma saimniecisko politiku (izdota 2017. gadā, ar papildinājumiem 2020. gadā), kā arī Edmunds Krasņiņš (dz. 1958) un Viesturs Pauls Karnups (dz. 1946), kuri attiecīgi ir pētījuši Latvijas rūpniecību 19. un 20. gadsimtā un Latvijas tautsaimniecību starpkaru periodā.

Ineta Lipša iet tālāk, paplašinot izpētīto materiālu klāstu, un izmanto citu pieeju, fokusējoties uz cilvēkiem. Izdevums parāda Latvijas Bankas vadītājus lemšanas procesos un mijiedarbībā ar citām institūcijām un to vadītājiem. Tādējādi historiogrāfijā jau esošais skatījums uz Latvijas Banku starpkaru periodā ir paplašināts no reglamentējošo aktu perspektīvas uz gadījumu aprakstiem un personībām. Ir radīts priekšstats par problēmām, kādas šajā laika posmā risināja Latvijas Bankas padomes locekļi un direktori. Radīts priekšstats par viņiem kā nozīmīgiem un atbildīgiem darbiniekiem.

Autores izmantotais avotu un literatūras klāsts ir pietiekams, lai darbu paveiktu labā līmenī. Pētījumā izmantoti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumenti no 17 fondiem, tostarp Latvijas Bankas padomes un valdes sēžu protokoli, kuri fiksē problemātiku, ko risināja Latvijas Bankas vadītāji, nodrošinot centrālās bankas uzdevumu izpildi; Finanšu ministrijas dokumenti, kas ļauj spriest par Latvijas Bankas vadītāju iesaisti valsts tautsaimniecības politikas veidošanā, piedaloties tādu ministrijas izveidotu institūciju darbā kā Finanšu padome un Valsts saimnieciskā padome; Valsts kancelejas dokumenti un Saeimas stenogrammas, kas atklāj Latvijas Bankas mijiedarbību ar parlamenta komisijām; dokumenti, kurus Latvijas Ārlietu ministrijai sūtījušas Latvijas sūtniecības Vašingtonā, Londonā, kā

arī citas Latvijas diplomātiskās un konsulārās pārstāvniecības ārzemēs; un dokumenti, kuros fiksēti diplomātu pārskati par paveikto un sarunu norisi, meklējot ārvalstu kapitāla piesaisti topošajai valsts emisijas bankai. Šie dokumenti parāda lomu, kāda Latvijas Bankas izveides priekšvēsturē bija Latvijas diplomātiskajiem pārstāvjiem ārvalstīs.

Pētītas publikācijas aplūkotā laikposma avīzēs un žurnālos, kas devis iespēju atspoguļot Latvijas Bankas statūtu projektus un aktuālo informāciju par bankas darbību, kā arī politiķu, publicistu, žurnālistu un citu autoru kritiskos viedokļus par Latvijas Bankas darbību. Šie ir nozīmīgi avoti, ņemot vērā, ka sabiedrība aktīvi iesaistījās bankas izveidē un pastāvēja viedokļu dažādība, kurā tomēr dominēja uzskats, ka jādistančējas no etniskajām minoritātēm un nacionāla uzņēmuma vadībai jāizvirza kandidāti no Latviešu uzņēmēju vides, priekšroku dodot ar lauksaimniecību saistītiem amatu kandidātiem. Izmantotas ilggadējā Latvijas Bankas padomes priekšsēdētāja Ādolda Klīves (1888–1974) un sociāldemokrātu politiķu Klāva Lorenca (1885–1971) un Fēliksa Cielēna (1888–1964) atmiņas. Tādējādi izsekots tā laika politiskajiem procesiem, kuri noteica tautsaimniecības politiku.

Latvijas Bankas darbībā nozīmīgo darbinieku biogrāfiskie dati celti gaismā arī no līdz šim nepublicētajiem avotiem pašas Latvijas Bankas arhīvā. Tās ir darbinieku personas lietas, darbinieku dienesta gaitu reģistrācijas grāmata un valsts darbinieku aptaujas lapas. Iespējams izsekot darbinieku karjerai, uzzināt par darba algu, izcelsmi, izglītību, bijušajām darbavietām, piedalīšanos sabiedriskajās organizācijās. Ņemot vērā, ka aptaujas lapās informācija ir fiksēta kādā noteiktā brīdī, pārsvarā darbiniekam stājoties amatā, viņu dzīves gaitas tālākā izpētē izmantota uzziņu literatūra. Lai iegūtu informāciju par darbinieku likteņiem pēc padomju okupācijas 1940. gadā, pētīti Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts

arhīva fondi, kuros glabājas Latvijas PSR Valsts drošības komitejas par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas, 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas un 1949. gada 25. martā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas.

Uztvert tā laika notikumus un cilvēkus palīdz bagātīgās ilustrācijas. Izmantots Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva krājums, Latvijas Valsts vēstures arhīva Rīgas prefektūras pasu lietu kolekcija un Iekšlietu ministrijas Administratīvā departamenta Ārzemju pasu kolekcija, kā arī reģionālo muzeju krājumi.

Grāmata aizrauj ne tikai vēsturniekus. Pateicoties Inetas Lipšas pētījumam, varam iepazīties ar izcilām personībām, uz Latvijas attīstību vērstiem valsts darbiniekiem, patriotiem, un izprast, cik ļoti lielā mērā Latvijas Banku un arī ikvienu citu institūciju veido cilvēki. Un otrādi, varam izprast, cik liela nozīme Latvijas Bankai bija cilvēku dzīvē. 20. gadsimta pirmās puses pieredze īpaši nozīmīga šobrīd, kad sabiedrībā svarīga vienotība un godprātība. Pēc tik pamatīgi izpētītas Latvijas Bankas vēstures starpkaru perioda ir pienācis laiks pētījumam par Latvijas Banku pēc Latvijas okupācijas un pēc neatkarības atjaunošanas.

Par autoru

Dr. sc. soc. Andris Pētersons, komunikācijas un sabiedrisko attiecību eksperts.

About the Author

Dr. sc. soc. Andris Pētersons, expert of communication and public relations.

HISTORY OF THE BANK OF LATVIA, 1922–1940

Andris Pētersons

andris.petersons@lza.lv

Summary

The article reviews the scientific publication of *Dr. hist.* Ineta Lipša dedicated to the centenary of Latvijas Banka. Examining the range of so far unpublished sources, Ineta Lipša presents the management of Latvijas Banka in decision-making processes and in interactions with other institutons. The book covers the history of Latvijas Banka starting from the establishment of Latvijas Banka in 1922 until its liquidation in 1940.